

INGLIZ TILINING O'ZBEK TILIGA TA'SIRI: GLOBALIZATSIYA VA LINGVISTIK ASSIMILYATSIYA

Polvannazirova S.X

Xiva Ma'mun akademiyasi tayanch doktoranti

Urganch davlat universiteti o'qituvchisi

Urganch, O'zbekiston

spolvannazirova@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada globallashuv jarayonining ingliz-o'zbek tillari doirasidagi lingvistik ta'sirlari haqida muhokama qilingan. Ingliz tilining donor til sifatidagi o'zbek tiliga ta'siri va so'z o'zlashtirish amaliyoti to'g'risida nazariy va amaliy izlanishlar keltirilgan.

Kalit so'zlar. globalizatsiya; o'zlashma; neologism; donor til; onlayn kommunikatsiya.

Kirish qismi. So'nggi yillarda dunyo miqyosida kuzatilayotgan ilmiy-tehnika rivojlanishlar jamiyatimizning har bir jabhasida o'zining yaqqol ta'sirini ko'rsatmoqda. Ayniqsa, bu jarayon asosiy muloqot vositasi bo'lgan tilimizda jadal suratlatlardagi o'zgarishlarga sabab bo'lmoqda. Binobarin, hayot va jamiyatdagi har qanday o'zgarishlar, dastavval, tilda va uning vositasida amalga oshadi. Har bir tilning lug'at tarkibida o'zgarishlar va taraqqiyot jarayonlari mavjud bo'lib, bu jarayonlar til va jamiyat, til va ong, til va tafakkur o'rtasidagi munosabatlar orqali aniqlanadi. Tilning lug'at tarkibida yuzaga kelgan o'zgarishlar, so'zlarning zamonaviy, tarixiy yoki stilistik jihatlari, hamda ular orasidagi tematik va semantik guruhlar shakllanishi umumiy tilshunoslik qonuniyatidir. Jamiyatdagi ijtimoiy o'zgarishlar, ilm-fan va madaniyatning rivojlanishi, shuningdek, ilmiy-texnikaviy

yutuqlar yangi soʻzlar va iboralar shakllanishiga olib keladi, bu oʻzgarishlar tilning lugʻaviy qatlamida aks etadi.

Globallashuv jarayoni soʻz oʻzlashtirishning asosiy omillaridan biri sifatida tilshunoslikda keng oʻrganilmoqda. Bugungi kunda jahon miqyosida axborot almashinuvi, texnologiyalar va madaniyatlararo muloqotning kuchayishi natijasida tillar oʻrtasida soʻz almashinuvi faol jarayonga aylangan. Bu jarayon yangi terminlar, texnik atamalar va kundalik leksikaga yangi soʻzlarni kiritish orqali koʻrinadi. Shu qatorda globalizatsiya jarayonlarini ham til taraqqiyoti soʻz oʻzlashtirish jarayonlariga taʼsirini alohida taʼkidlashimiz zarur.

Asosiy qism. Zamonaviy tilshunoslik uchun muhim fenomen - bu oʻzlashtirilgan lugʻat birikmalarining faollashish jarayonidir, chunki XXI asrda leksik birliklarning oʻzlashtirilishi “til tizimining neogenezi” [Odanova, S. va boshqalar. 2020] deb hisoblanadi. Bugungi kunda dunyodagi koʻplab tillar ingliz tilining “donor til” sifatida taʼsirini oʻzida aks ettiradi. Jahon tilshunos olimlari ingliz tilining dunyo tillariga taʼsiri haqida oʻz qarashlarini bildirganlar. S. Fiedler dunyo tillariga ingliz tilining taʼsiri haqida ayni haqiqatni aytadi: “Ingliz tili bugungi kunda odamlarning hayotiga katta taʼsir koʻrsatmoqda va u ularning ona tillarida ham oʻz izini qoldirgan” [Fiedler, S. 2018]. Treffers-Daller esa ingliz tilining turli oʻlchovlarga koʻra ustunligini taʼkidlaydi: “Bu keng tarqalgan fenomen ingliz tilining dunyo tillari ustidan ustunligi tufayli yuzaga kelmoqda, bu ustunlik esa asosan til oʻrganish darajasi va kundalik ishlatilishi oʻlchamlari bilan bogʻliq” [Treffers-Daller, J. 2018]. U. Tadmor [2009] oʻzlashtirilgan soʻzlarning universalligi haqidagi fikrni ilgari surgan va oʻsha davrda oʻrtacha oʻzlashtirish darajasi 24,2% ni tashkil etgan va ayni paytda bu koʻrsatkich globalizatsiya sababli sezilarli darajada oshib bormoqda.

Oʻzlashma soʻz — bu boshqa tildan, asosan, yirik tillardan masalan, ingliz, arab, fransuz, nemis tillaridan olingan soʻzdir. Oʻzlashmalar koʻpincha bitta tilning boshqa tildan soʻzlarni qabul qilishi yoki oʻzlashtirishi natijasida paydo boʻladi. Bu

so'zlar boshlang'ich tilining fonetik va grammatik tizimiga moslashadi, lekin ularning ma'nosi va kontseptsiyasi asosan o'sha tildan olingan bo'ladi. O'zlashmalarning asosiy xususiyatlari sifatida boshqa tildan olinishi, qisqa yoki uzun vaqt davomida tilga singib ketishi, shuningdek, qabul qiluvchi tilning ma'no va fonetik tuzilishiga moslashganligini ko'rsatishimiz mumkin. A.R. Bulatov va V.V. Jukovning ta'rifiga ko'ra, "o'zlashma so'z" — bu tillar o'rtasidagi uzoq muddatli aloqalar natijasida bir til elementining boshqa til tizimiga o'tishi jarayonidir. Bu jarayon natijasida kiritilgan so'z yoki ibora til tizimiga yangi ma'no yoki shakl kiritadi. Bunday yondashuvga ko'ra, o'zlashma va neologizmlar o'rtasidagi bog'lanishni tushunish muhimdir [Булатова А.Р. 2019].

Internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali tilning globalizatsiyasi. Onlayn kommunikatsiya, ayniqsa ijtimoiy tarmoqlar (masalan, Facebook, Twitter, Instagram, TikTok) va bloglar, forumlar kabi platformalarda tilning globalizatsiyasini tezlashtiradi. Bu platformalarda turli mamlakatlardan va madaniyatlardan foydalanuvchilar bir-biri bilan tez va oson muloqot qilish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Natijada, bir tildagi so'zlar va iboralar tezda boshqa tillarga kirib boradi, shu jumladan inglizcha so'zlardan o'zbek tilida keng foydalaniladi. Masalan, "selfie" - o'zini suratga olish, "direct"- shaxsiy sahifa, "comment"- fikr bildirish, "stories"- shaxsiy hayotdan qisqa lavhalar, "sticker"- turli munosabatni bildiruvchi tasvirlar, account, profil, chanel, blog kabi so'zi ingliz tilidan o'zlashtirilgan bo'lib, dunyoning ko'plab tillari qatori o'zbek tiliga ham keng o'zlashgan. Shuningdek, *display*, *fayl*, *monitoring*, *yuzer*, *pleyer*, *peydjer* kabi fan-texnika sohasiga oid so'zlar keng qo'llanila boshlandi. O'zlashgan so'zlar madaniy va ijtimoiy kontekstga moslashadi. Onlayn kommunikatsiya jarayonida texnologik va madaniy o'zgarishlar so'z o'zlashtirish jarayoniga ta'sir ko'rsatadi. Internetda yangi texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlarda paydo bo'ladigan atamalar, shu jumladan, shaxsiy kompyuterlar, mobil telefonlar, dasturlar va internet xizmati bilan bog'liq atamalar, o'zlashtirishni tezlashtiradi. Bu so'zlar faqat texnik ma'nolarni

emas, balki yangi ijtimoiy va madaniy fenomenlarni ifodalaydi, jumladan, **“emoji”**, **“blog”**, **“podcast”** kabi soʻzlar, internet va onlayn kommunikatsiya bilan bogʻliq yangi tushunchalarni ifodalash uchun ishlatiladi. Quyidagi misollarda bunday oʻzgarishlarni koʻrishimiz mumkin:

“Fitness” soʻzi oʻzbek tiliga **“fitness”** shaklida oʻzlashgan boʻlib, nafaqat jismoniy mashqlarni, balki sogʻlom turmush tarzini, sport zallarida

yoki maxsus klublarda jismoniy mashqlarni qilishni, shuningdek, yangi ijtimoiy talabni ifodalashni ham anglatadi. Oʻzbek madaniyatida fitnes - faqat jismoniy faollikni emas, balki sogʻlom yashash tarzini oʻz ichiga olgan yangi ijtimoiy oqimni ifodalaydi.

“Challenge” (vazifa, tanlov) soʻzi oʻzbek tiliga **“challendj”** shaklida kirgan va ijtimoiy tarmoqlar orqali mashhur boʻlgan. Bu soʻz, masalan, yoshlar orasida turli ijtimoiy, sport yoki sanʼat sohalarida amalga oshiriladigan «chaqiruv»larni, tanlovlarni anglatadi. Bu turdagi **“challendj”** soʻzlari, oʻzbek madaniyatida yangi ijtimoiy koʻnikmalar va ragʻbatlarni ifodalashda ishlatiladi.

“Brand” soʻzi oʻzbek tiliga **“brend”** shaklida kirgan va koʻproq mahsulot yoki kompaniyaning nomi va imidjini anglatadi. Oʻzbek madaniyatida **“brend”** soʻzi koʻplab mahsulotlarni va xizmatlarni taniqli qilish, marketing faoliyatlarini aks ettiradi.

“Influencer” (taʼsir koʻrsatuvchi) soʻzi oʻzbek tiliga aynan shu shaklda kirgan va ijtimoiy tarmoqlarda oʻz taʼsirini koʻrsatuvchi shaxslarni ifodalaydi. Oʻzbek jamiyatida **“influencer”** soʻzi yangi ijtimoiy tarmoqlarda mashhurlikka erishgan shaxslar va reklama orqali taʼsir koʻrsatuvchilarni anglatadi.

“Gadget” soʻzi oʻzbek tiliga **“gadjet”** shaklida oʻzlashtirilgan va zamonaviy texnologiyalarni, asosan kichik elektron qurilmalarni ifodalaydi. Oʻzbek jamiyatida **“gadjet”** soʻzi yangi texnologiyalarga va ijtimoiy madaniyatdagi oʻzgarishlarga moslashgan.

Yangi so'zlar va memlar shakllanishi. Internetda yangi so'zlar va «memlar» (internetda tez tarqaladigan tasvirlar, iboralar yoki g'oyalar) tezda shakllanadi. Memlar odatda hazil yoki ijtimoiy tarmoqlarda muhokama qilinayotgan hodisalar bilan bog'liq bo'ladi. Ular ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilari tomonidan tez va samarali ravishda o'zlashtiriladi va boshqalar tomonidan tarqatiladi. Bu fenomen so'z o'zlashtirishning yangi shakli sifatida qaraladi.

POV qisqartmasi ingliz tilidan olingan bo'lib, **“Point of View”** (nuqtai nazar) degan ma'noni anglatadi. O'zbek tilida ham aynan shu ma'noda ishlatiladi

CEO – «Chief Executive Officer» (Boshqaruvchi direktor): Katta kompaniya yoki tashkilotlarda yuqori lavozimdagi rahbarni bildiradigan qisqartma.

URL – «Uniform Resource Locator» (Bir xil manzil ko'rsatkichi): Internetdagi veb-saytning aniq manzilini bildiradi.

LOL – «Laughing Out Loud» (Jahldan kulish): Internetda yoki ijtimoiy tarmoqlarda odamlar o'zlarini kulgili his qilganda ishlatadigan qisqartma.

ID – «Identification» (Shaxsni aniqlash): Shaxsni tanitish uchun ishlatiladigan hujjat yoki raqam, masalan, pasport yoki shaxsiy guvohnoma.

GPS – «Global Positioning System» (Global Joylashuv Tizimi): Joylashuvni aniqlash uchun ishlatiladigan texnologiya.

MVP – «Most Valuable Player» (Eng qadrli o'yinchi): Sport musobaqalarida eng yaxshi o'yinchi uchun ishlatiladigan atama.

HR – «Human Resources» (Inson resurslari): Kompaniyalarda xodimlarni boshqarish bo'limi. Bu kabi qisqartmalar o'zbek tilida keng tarqalgan bo'lib, asosan texnologiya, biznes, va ijtimoiy tarmoqlarda ishlatiladi. Ular ko'pincha inglizcha so'zlarning qisqartmalari bo'lib, o'zbek tilida ham o'zlashgan va foydalanuvchilar tomonidan tez-tez qo'llaniladi.

Tilshunoslar globallashuv jarayonida tilning milliy o'ziga xosligini saqlash masalasiga e'tibor qaratmoqda. O'zlashtirish jarayonining nazariy jihatlar bilan cheklanib qolmasdan, amaliy tadqiqotlar va lug'atlar yaratish borasida ham barakali

ishlar olib borilmoqda. O'zbekistonda ba'zi muassasalar tomonidan yangi texnologik atamalarning o'zbek tilidagi ekvivalentlari ishlab chiqilib, so'z va atamalar lug'atlari nashr etilmoqda. Bu lug'atlar yangi texnologiyalar va ilm-fan terminologiyasini tushunishga yordam beradi.

Xulosa. Globallashuv jarayonida Internet fenomenining sezilarli kuchga ega bo'lishi, media diskursining ommalashishi, ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilari sonining keskin o'sishi, o'z navbatida, tillararo so'z o'zlashtirishning faollashuvi va neologizmlarning tillararo yoyilishi bilan bog'liq dolzarb muammolarni yuzaga chiqarmoqda. Shu sababli dunyo tilshunosligida neoo'zlashmalarning muqobillarini aniqlash, tavsiflash va ularning izohli lug'atini yaratish bo'yicha ko'plab ilmiy ishlar amalga oshirilmoqda. Bir so'z bilan aytganda, dunyoda va yurtimizda olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar asosan texnologik va ilmiy atamalarning o'zlashtirish jarayoniga, milliy tilning sof saqlanishi va globallashuvga moslashishiga qaratilgan. Ushbu tadqiqotlar yangi so'zlarni milliy til me'yorlariga mos shakllarda kiritish, ularning lug'atlarni boyitish va xalqaro terminlarni standartlashtirish kabi maqsadlarni o'z ichiga oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Булатова А.Р., Жукова В.В. Использование неологизмов в интернет-коммуникациях // Актуальные вопросы лингвистики в современном профессионально-коммуникативном пространстве: материалы 8 Междунар. молодёжной науч.-практ. конф. Омск: Омск. гос. техн. ун-т, 2019. С. 12-17.
<https://elibrary.ru/mmozsc>
2. Fiedler, S.. Linguistic and pragmatic influence of English: Does Esperanto resist it? *Journal of Pragmatics*, 133, 166–178, 2018
3. Odanova, S., Shoibekova, G., Yermekova, T., Satbekova, A. A., & Malik, M. Latin borrowings as a linguistic problem: Approaches, reasons, typology. *XLinguae*, 13(2), 149–156. 2020:
<https://doi.org/10.18355/XL.2020.13.02.12>

4. Tadmor, U.. III. Loanwords in the world's languages: Findings and results. *Loanwords in the World's Languages*, 55–75. 2009: <https://doi.org/10.1515/9783110218442.55>
5. Treffers-Daller, J. Downloaded from www.annualreviews.org. Guest (guest). 2018: <https://doi.org/10.1146/annurev-linguistics>.